

Landskabsfotograf Busch på Bornholm 1880

Af Ann Vibeke Knudsen

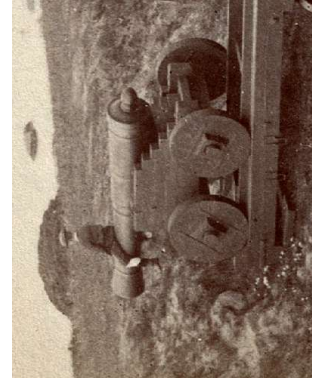
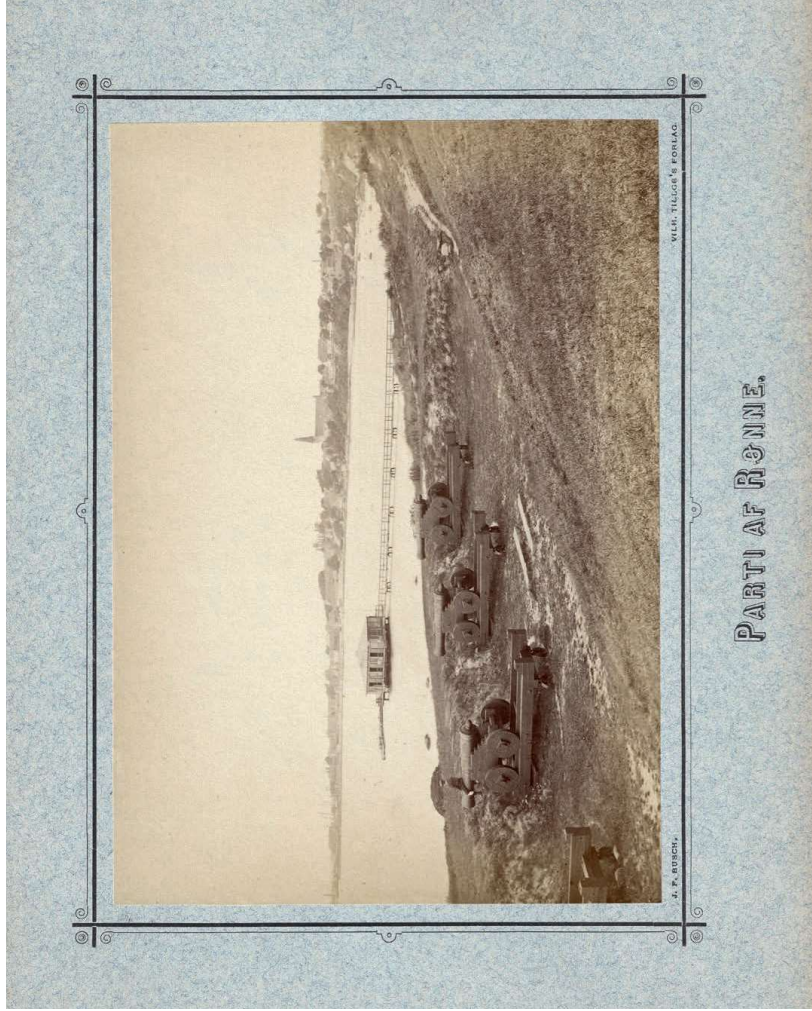
En sommerdag, den 4. juli 1880, ankom Johan Frederik Busch med dampskibet Skandia til Rønne.¹ Med sig havde han en yngre slægtning, Jensine Johanne Marie Dyrhaage, hun var 24 år gammel, og Busch's yngste søn, Johannes Herluf Busch, blot otte år gammel. Selskabet havde også en lille hund med sig, den tilhørte Johanne Marie.

Ann Vibeke Knudsen er arkitekt, var museumsinspektør på Bornholms Museum fra 1982, museumsleder samme sted 1996-2010. Forfatter, fotohistoriker og redaktør af kulturhistoriske bøger og hjemmesider.

Busch selv var da 54 år gammel og havde en lang karriere bag sig. Han var både maleruddannet på Kunstakademiet og en dygtig og anerkendt fotograf. Han havde fotograferet landskaber – og portrætter – nu skulle han fotografere Bornholms seværdigheder.

Med sig havde han et stort kamera med stativ, det fornødne antal glasplader, nødvendigt grej og en mængde kemi for at kunne præparere glaspladerne og gøre dem lysfølsomme – samt et mørkekammer, som formentlig bestod af et telt, et bord og en stol, for den gang skulle negativene

Havnebugten i Rønne med kanoner og badeanstalt. Man aner svagt til venstre for kirken, at der arbejdes på Rønnes nye fyrtårn i 1880. Et par af forladedekanonerne er med på udsnittet, og det er fotografens yngste søn, der er kravlet op på den nærmeste kanon. Ham kan vi finde på flere af signaturer fra Busch, at han benyttede en af sine sønner som »målestok« på sine billeder: Yngstesønnen her hed Johannes Herluf Busch og var født i Nexved 1871.

Johan Frederik Busch, 1825-1883. Ved folketællingen i 1880 boede Busch på første sal i Lille Helliggeistsstræde i København. Han var da 54 år, enkemand, hans kone, Ane Marie, var død i 1877. Hos sig boede også sønnen Peter Busch 18 år, samt den yngste søn, som må være ham, der var med på Bornholm, Johannes Herluf Busch. Desuden boede der en slægtning og husholder-ske, den blot 24-årige Jensine Johanne Marie Dyrhaug. Hun var også med ham på Bornholm i 1880.

gøres klar lige inden optagelsen og fremkaldes med det samme, så den hinde – af våd kolloidum – med lysfølsom kemi, som Busch havde brugt hele sit liv, ikke tørrede ud.² Det var en stor oppakning, foruden de rejsendes ekstra tøj og andre fornødenheder.

Vi forestiller os, at det hele var pakket omhyggeligt i nogle trækasser, og at Busch allerede hjemmefra havde fået lavet aftale, både med en vognmand, der med et hestekøretøj kunne transportere selskabet og mørkekammeret rundt på Bornholm. Og at der var truffet aftale om overnatning forskellige steder på Øen. Fotografen har også fået udstukket en bestemt rute, så han vidste præcis, hvilke motiver han skulle fotogra-

Portræt af Jensine Johanne Marie Dyrhaug. Ukendt fotograf. Portrættet er fra et album på Rigsarkivet fra Københavns Politis, 2. Polititinspektorat. »Fotografportrætter af offentlige og andre løstgængte fruentimere«.

fer. Vi kan forstille os, at han benyttede sin »kollega«, maler, fotograf og museumsinspektør, Peter Haubergs vejviser: »Bornholm i Text og Billeder af P. Hauberg«. Den var udkommet året før, i 1879.

Dampskibet ankom til Rønne, og her ventede vognmanden på selskabet og fik anbragt bagagen, så der også var plads til fotografen, hans lille søn og den unge slægtning. Og en lille hvid hund. Det var sommer og dejligt vejr. Turen kunne begynde.³

Et bornholmsk prospektalbum

Jeg har været så heldig at erhverve den fine-trykte, røde mappe med »Bornholm« i guldtryk, indeholdende 18 gamle fotografier af nogle af Bornholms største seværdigheder. Fotografieret af Johan Frederik Busch, monteret på karton og forsynet med trykte tekster. Men hvornår billederne er taget, melder mappen ikke noget om.⁴ Men mon ikke billederne kan afsløre det?

Busch og hans selskab er ankommet til Rønne, hvor den da lille, beskedne Sankt Nikolaj Kirke tronede over byen og fortalte, hvor lille byen faktisk var dengang. Måske er Busch's første billede taget af Rønne fra Kanondalen – med forladekanonerne i forgrunden – og herfra kunne man dengang få et godt indtryk af havnebugten og den lille by. Det vi især lægger mærke til – for vi vil jo gerne vide, hvornår billederne er taget – er, at jernfyret på Havnebakkens endnu ikke er færdigbygget, men man aner et rundt, højt stillads, der hvor det står i dag. Man tog det gamle fyr ned i april 1880 (og det ses heller ikke på billedet), det nye jernfyr blev indviet i september 1880 – fortæller Bornholms Avis.

Et andet fingerpeg om, hvornår billederne blev taget får vi, når vi ser på billedet af rundkirken i Nyllars. Iflg. Danmarks Kirker blev våbenhuset på kirken udskiftet 1878-1879.

Det kunne se ud som om, det er det, der er sket her, våbenhuset er færdigt udvendigt, de sidste brædder skal fjernes. Tilsammen fortæller de to billeder, at Busch's billeder med stor sandsynlighed er taget i 1880.

Jeg skal lige bemærke, at jeg aldrig har set et eneste af Busch's bornholmske billeder før, og jeg har dog set adskillige gamle billeder fra Bornholm. Serien kan ikke være trykt i mange eksemplarer. Måske udkom den året efter, i 1881, forlæggeren var Vilh. Tillge – og ham og den historie vil jeg vende tilbage til.

Johan Frederik Busch

Fografen er Johan Frederik Busch, 1825-1883. Han var født i Frederiksværk, men opholdt sig fra sin konfirmation i 1839 i København, medens han uddannede sig som håndværksmaler – og gik på Kunstakademiet.⁵

Han startede på akademiet i efteråret 1839. Kom først i lære som billedhugger hos H. V. Bissen, men Busch ville male og man mener, at han snart efter begyndte i C. W. Eckersbergs malerstue. Han gik i gipskolen fra marts 1841, i modelskolen marts 1842 og her gik han til 1848. I december 1845 modtog han Akademiets lille sølvmedalje. Fra 1842 havde han også stået i lære som håndværksmaler, og han blev svend i 1845.

Som akademielever var han med til at udsmykke Thorvaldsens Museum 1844-1845, og han blev i 1844 medlem af »Kunstnerforeningen af 18. November« (Den blev stiftet

18. november 1842), og han var her bl.a. sammen med arkitekt F. Meldahl, maleren A. P. Madsen, arkitekturmaler Jacob Kornrup og blomstermaler William Hammer, gode venner, som hjalp ham senere i livet. Han udstillede flere gange malerier på Charlottenborg og omkring 1847-1848 arbejdede han under historiemaleren Heinrich Eddelien på udsmykningen af Christian IV's kapel i Roskilde Domkirke.

Hvorfor ved vi ikke, men han ville vel noget andet, han afbrød arbejdet i Roskilde i 1848 og nedsatte sig nogle år senere som håndværker i Næstved. Måske fik han afjnt sin værnepligt?

Han påtog sig dog også at male portretter for folk og der findes nogle få malede portretter i Industrimuseet i Frederiksværk, hvor Busch var født. Her har man også et par farvelagte raderinger af byen, som han tegnede og fik udgivet i 1851.

Bornholm

Efter et langt livs arbejde som fotograf i Næstved og siden i København, og inden det hele var forbi, fik Busch endnu en opgave, måske sit livs sidste, som han enten selv tog initiativ til eller blev overtalet til af vennen, fotograf Vilhelm Tillge: Han rejste til Bornholm i sommeren 1880 for at fotografere nogle af Øens seværdigheder og udgive sine billeder i en mappe på Vilhelm Tillges Forlag.

Det blev til 18 fine prospekter af landskaber og arkitektur på Bornholm, af de kendte seværdigheder med »traditionelle« billeder af Helligdomsklipperne, Hammershus mv., men også billeder af knap så kendte steder og med et lidt anderledes valg af motiver. Man kunne forestille sig, at den før omtalte

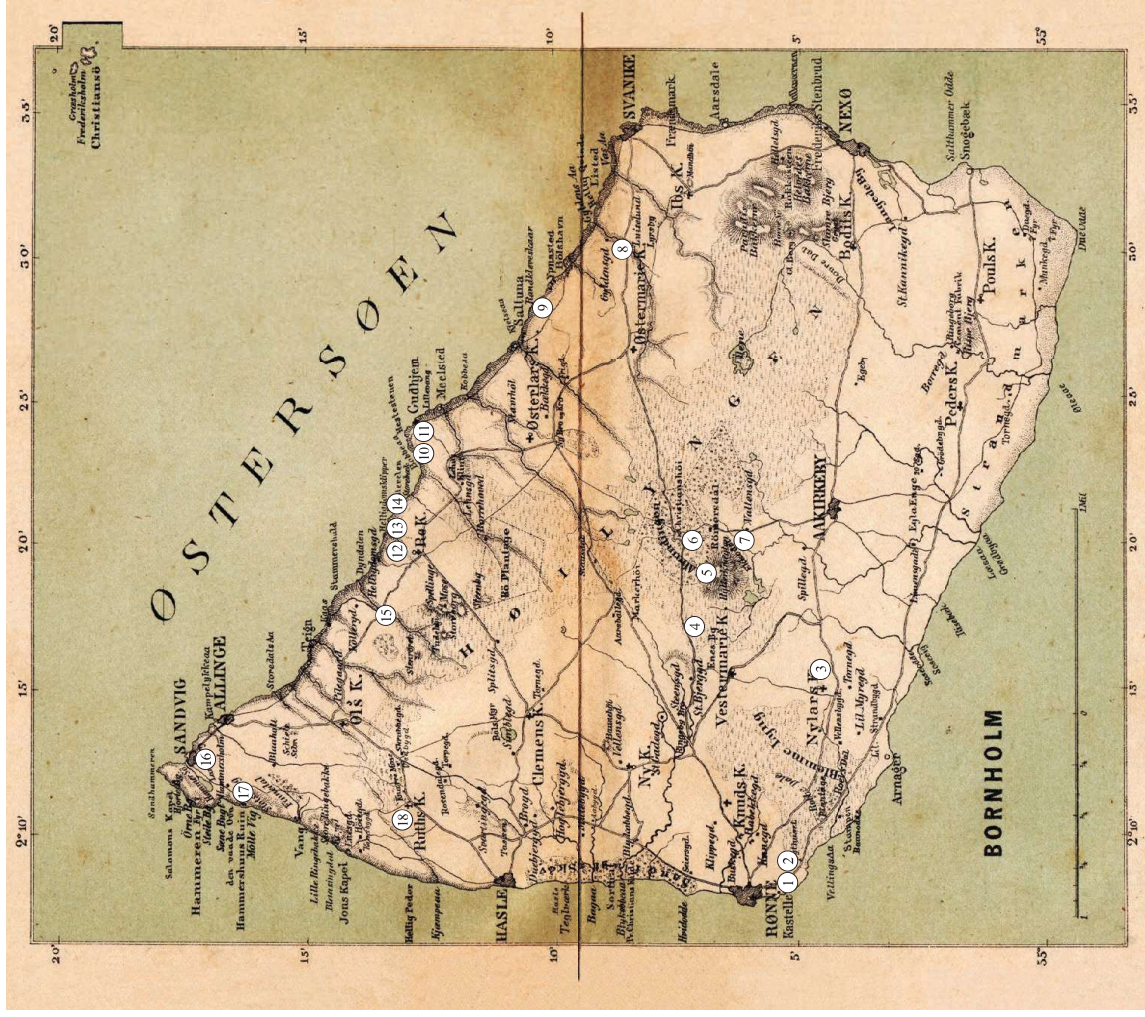
guide af Peter Hauberg, har vist ham rundt til de særlige steder på Bornholm.

Busch var ikke alene på rejsen. Med sig havde han som nævnt i indledningen yngstesønnen på otte år og en ung slægtning, som vel hjalp ham med barnet og det praktiske.

Hun hed Jensine Johanne Marie Dyhrhauge og var født 29. april 1853 i København. Af en folketælling fra 1880 fremgår det, at hun var en slægtning og boede sammen med Busch på adressen Lille Helliggeiststræde, (nu Niels Hemmingsensgade), lige ved Gråbrødretorv. Her boede også Buschs to sønner, Peter på 18 år og Johannes på otte år.

Vi ved, hvordan Johanne Marie så ud, for hun blev som ganske ung, 30. maj 1872, blot 19 år gammel, indført i Københavns politis protokoller som »offentligt fruentimmer«. De to, den gamle maler og Johanne Marie Dyhrhauge, blev gift 25. januar 1882. Måske ville han sikre sin unge slægtning? Sønnen Peter omtaler ikke ægteskabet i de erindringer, han fik udgivet i 1939.

Busch lagde en rute til Bornholms store turistseverdigheder: Vi tror han ankom til Rønne og fotograferede havnebugten og byens lille Sankt Nikolaj Kirke (1-2). Derpå gik turen østover til en rundkirke, det blev Nylars (3). Han havde også noteret sig bautastenene i Tingsted, Vestermarie (4), derpå gik turen til Almindingen med Kongemindet (5), Rokkestenen (6), Ekkodalen (7). Derfra til Louisenlund med bautastenene (8), Ranakløverskåret (9), Gudhjem (10, 11). Helligdomsklipperne (12, 13, 14), Amtmandsstenen (15), Sandvig (16), Hammershus (17) og Ruts Kirke (18). Om turen præcis har haft den rækkefølge? Det er kun ét bud. Korrekt er fra Peter Haubergs »Bornholm i Text og Billeder« 1879.

Hvorfor fotograf i Næstved?

I april 1854 nedsatte Busch sig som dekorator og malermester i Næstved. Da mange i byen havde ytre ønske om at se hans mesterstyrke, udstillede han det i klubben »Foreningen«s lokaler, og måske betød det, at han fra den følgende vinter kom til at undervise i tegning ved Næstved Tegneskole.

Hvorfor Busch valgte Næstved, ved vi ikke. Den 3. januar 1857, 32 år gammel, løste han borgerskab som malermester og i årene efter må han have lært sig at fotografere. Af hvem? Det ved vi heller ikke, men et kvalificeret gæt kunne være, at han fik kontakt til Joseph Henschel, som fotograferede i Næstved som rejsefotograf, og som måske hjalp Busch i gang. Henschel var en af Danmarks første »papirfotografere«, med atelier i København fra 1856. De to var jævnaldrende, og har givet kendt hinanden. Henschel flyttede til Slagelse, og Busch blev fotograf i Næstved.⁶

I 1840'erne benyttede man endnu daguerreotypiet, dvs. et indrammet »fotograf« på en forsvøvet metalplade, men midt i 1850'erne vandt kolloidium- eller vådpladeteknikken frem, dvs. et negativ, fremstillet af kolloidium med lysfølsomt sølv, gyllet på en glasplade, hvorfra man siden kunne fremstille det ønskede antal kopier. Busch reklamerede også med vitrotypier, dvs. et kolloidiumglasnegativ anbragt mod en sort baggrund og et billigt alternativ til daguerreotypiet. Busch var ikke den eneste akademuddannede kunstner, der kastede sig over »fotokunsten« (som man bestemte endnu ikke regnede den for) og som med uddannelsen på Kunstakademiet fremstillede velkomponerede landskabs- og arkitekturbilleder.⁷

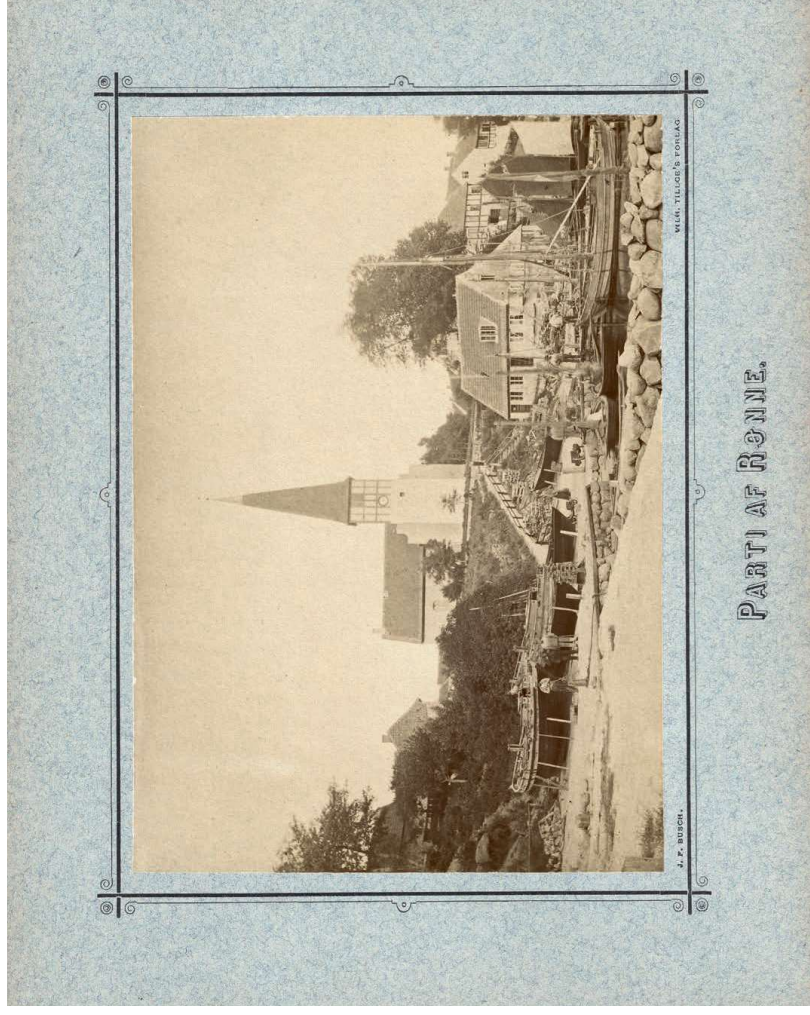
At Busch slog sig ned i Næstved skyldtes vel også Ane Marie Sørensdatter, som var født i Everdrup ved Næstved i 1830. For de blev gift i 1858, og i december 1859 etablerede han sig som fotograf, den første »faste« fotograf i Næstved. Det var formentlig på det tidspunkt, at han flyttede ind i Ringstedgade 9 i Næstved. Men han fortsatte dog også for en sikkerheds skyld sin malervirksomhed. Det kostede at stifte familie.

1859-1868

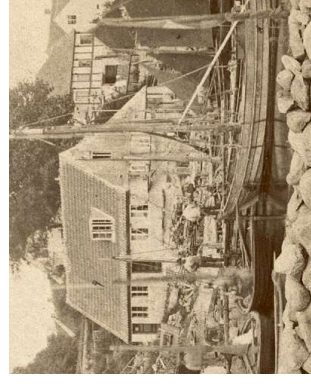
Bekendtgørelsen om Busch's fotoatelier i Næstved Avis lød saaledes:

»Atelier for Photographie. Underrettede til lader hermed at bekjendtgjøre, at jeg daglig aftager Portraiter, Tirsdag og Fredag dog undtagne, saavel efter Naturen som efter Forbilleder og saavel paa Papiir som paa Glas; dog bemærkes, at til Papiirbilleder kun bruges lyse Dage. Snaarest muligt vil et Atelier med Glaslag og Varmetredning blive færdigt, saaledes at jeg under hvilke som helst Veirforhold vil kunne imødekomme Publicums Fordringer. Næstved i december 1859. Busch«⁸

Det var hans første, men også hans længste avertissement som fotograf. Han averterede meget gennem årene i Næstved Avis, men almindeligvis kun med ganske korte, enslydende meddelelser, fx »Portraiter aftages daglig. Landskaber m.m. udføres paa Bæstilling. Busch, Ringstedgade«. I juli 1860 averterede han, at Atelieret »er fremdeles lukket indtil Onsdagen den 1ste August«. Man kunne tænke sig, at lukningens skyldtes i hans første annonce omtalte indretning af »Atelier med Glaslag og Varmeind-

Fra den fjerneste mole i Rønnes havn, kunne man forevige byens lille købstadskirke, Sankt Nikolaj Kirke. Kigger man nærmere på billedet kan man se, at der repareres fiskerbåde; den midterste båd hedder vist »Jens Kofod«. På udsnittet til højre kommer vi lidt tættere på livet i den lille havn, Sønder Bådehavn eller Sønderkås. Huset med kvisten, her næsten i strandkanten, ligger der endnu, karakteristisk med sit udskud, en »hoddæ« til højre. De andre huse er nu blot udbyggede og hullet mellem byningerne er blevet udfyldt.

retning«. Før den Tid har han formentlig kun haft et intermimistisk atelier, som de blev benyttet af de rejsende fotografer.

I folketællingen 1860 finder vi ham med familie i ejendommen Ringstedgade 9 i Næstved.

Familien omfattede da hans kone Ane Marie, bornene Marie på tre år og Søren på et år, to læringe og en tjenestepige. Året efter fødtes Peter Busch, som senere blev kunstmaler. De to ældste og en yngre bror døde som moderen af tuberkulose. En bror fød 1871 var i 1885 murerlærling i København.

Peter Busch udgav i 1939 sine erindringer »Jorden rundt i 80 Aar«, hvori han meget kort omtalte sin far. Han mindedes det grå hus i Ringstedgade, hvor han blev født 4. maj 1861 og »hvor min Fader havde et Fotografisk Atelier«. Som treårig kunne Peter Busch huske den daværende kronprins Frederik (Frederik 8), som da var i dragonregimentet i Næstved. »Prinsen kom ofte hos min Fader for at blive fotograferet til Hest. Det tog lang tid at præparere og (senere) fremkaldte Pladerne, saa i Ventetiden beskæftigede Prinsen sig med os Børn. Vi fik lov at ride Ranke og undertiden fik vi ogsaa en Ridetur paa Hesten.«⁹

De første år fotograferede Busch især på Næstvedkanten og karakteristisk for ham, benyttede han sine egne sønner som en slags staffage eller målestok på billederne; på de ældste billeder var det sønnen Peter.

1865 udsendte Busch en subscriptionsindbydelse, med anbefalinger af J. D. Herholdt, F. Meldahl og J. J. A. Worsaae, til serien »Danske, slesvigske og skaanske Prospekter. Fotograferede af Maler J. F. Busch. Med tilhørende Text« (af vennen Jacob Korne-

rup). Tegne de man sig for et år, fik man hver sjette uge et hæfte med tre fotos og tekst for I rdl. 48 sk. pr. hæfte. Det blev imidlertid kun til én årgang. Allerede fra tredje hæfte droppede han »slesvigske og skaanske« på omslaget, og han nåede end ikke ud over Sjælland. I den omgang.

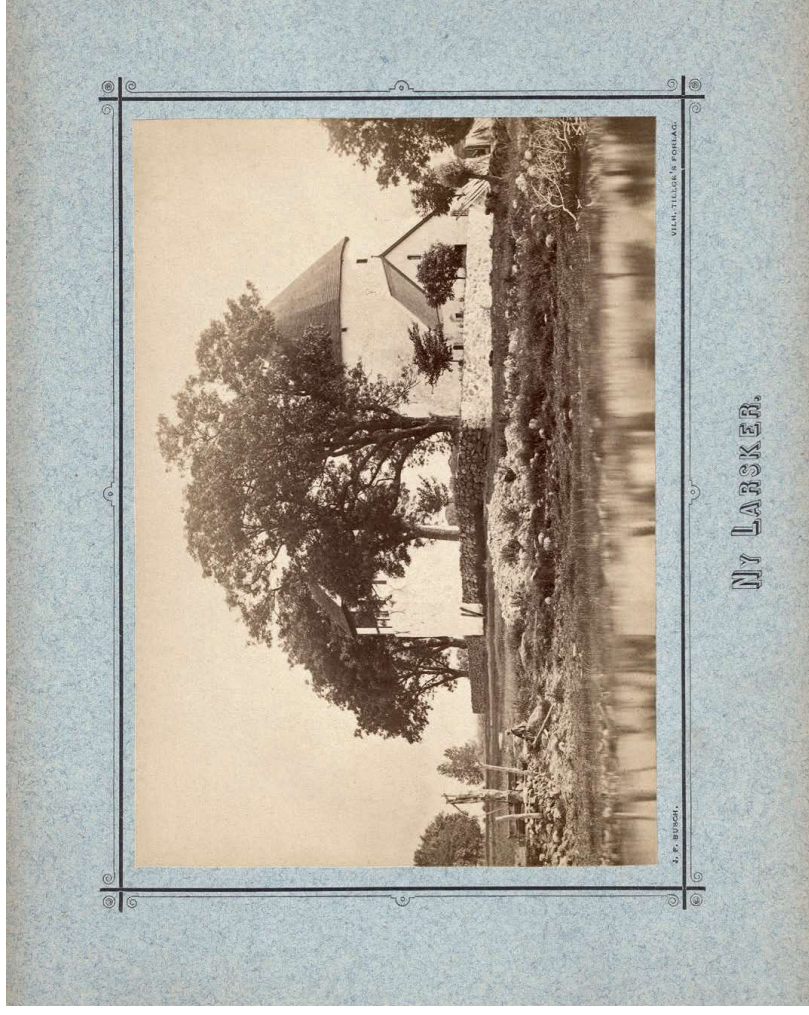
Men Busch var anerkendt. Han modtog en sølvmedalje »for Landskabsphotographier af udmærket Klarhed« på den landøkonomiske og industrielle udstilling i Slagelse 1867 – og mon ikke det var de fine sjællandske prospekter, han udstillede.

I 1868 fik han skøde på en ejendom ved Ringstedport i Næstved. Indtil da var alt tilsyneladende gået godt for Busch; det, at han nu indlod sig på at købe eget hus, tydede på det. Men fra da af begyndte vanskelighederne at melde sig.

1868-1872

Sidst i 1860'erne flyttede malermester og fotograf Busch så først sit atelier og værksted og senere også sin privatbolig til Ringstedport, Ringstedgade 31 i Næstved. En gammel bygning i bindingsværk var blevet revet ned i løbet af sommeren 1868, et nyt hus på otte fag og i grundmur blev opført i stedet. Men indretningen af det ny atelier, som blev taget i brug i november 1868, og de andre arbejder på ejendommen, kostede ham sikkert en del penge, og muligvis gik forretningen det nye sted ikke så godt som forventet. Han kan også være blevet plaget af andre genvordigheder, fx sygdom, tuberkulosen var hård ved hans familie. Han pådrog sig åbenbart stadig større og større gæld.

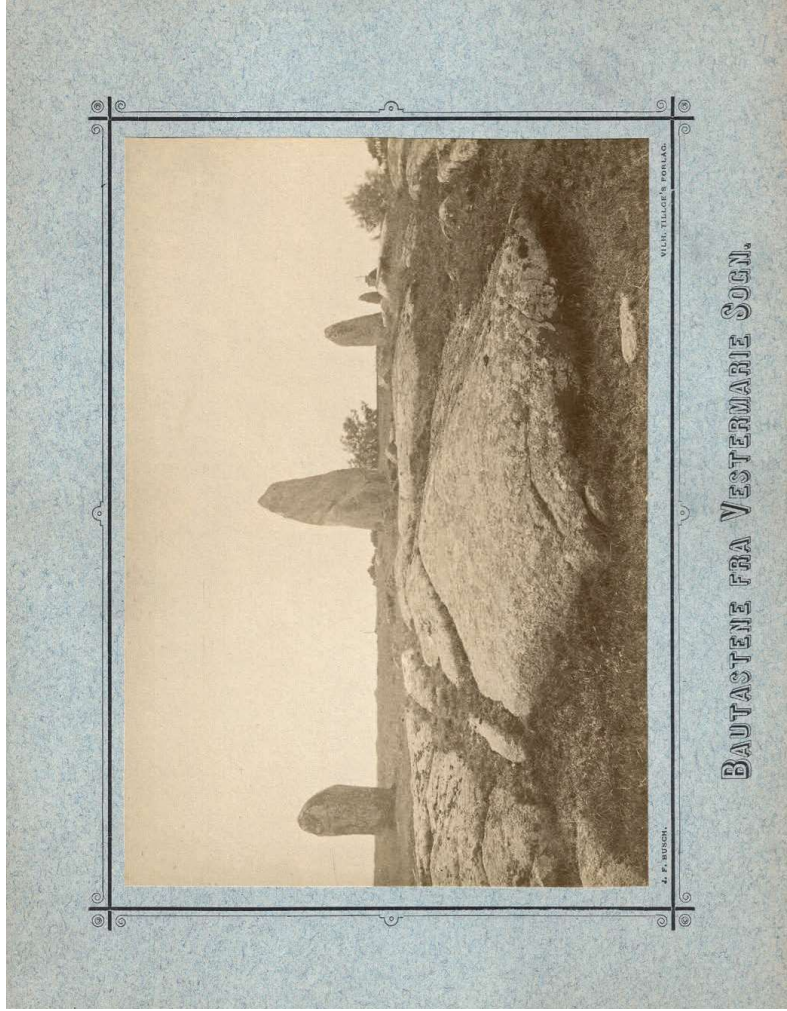
Allerede i september 1868 – et halvt år efter overtagelsen af ejendommen – gjorde

NY LARSKER.

Nylars Kirke, en idyl ved den lille sø, omgivet af store gamle træer på den indhegnede kirkegård. Læg mærke til, at det smukke, stønsatte gævde kan er kalket ud for våbenhuset. Iflg. Danmarks Kirker (Nationalmuseet), blev våbenhuset på Nylars skiftet ud 1878-1879. Det kunne se ud, som om det netop er det, der er sket her. Det synes at være med til at datere billederne fra Busch's tur til Bornholm. Den foregik i 1880. På udsnittet ses den gamle brønd ved kirken – og – Busch's yngste søn, Johannes Herluf Busch.

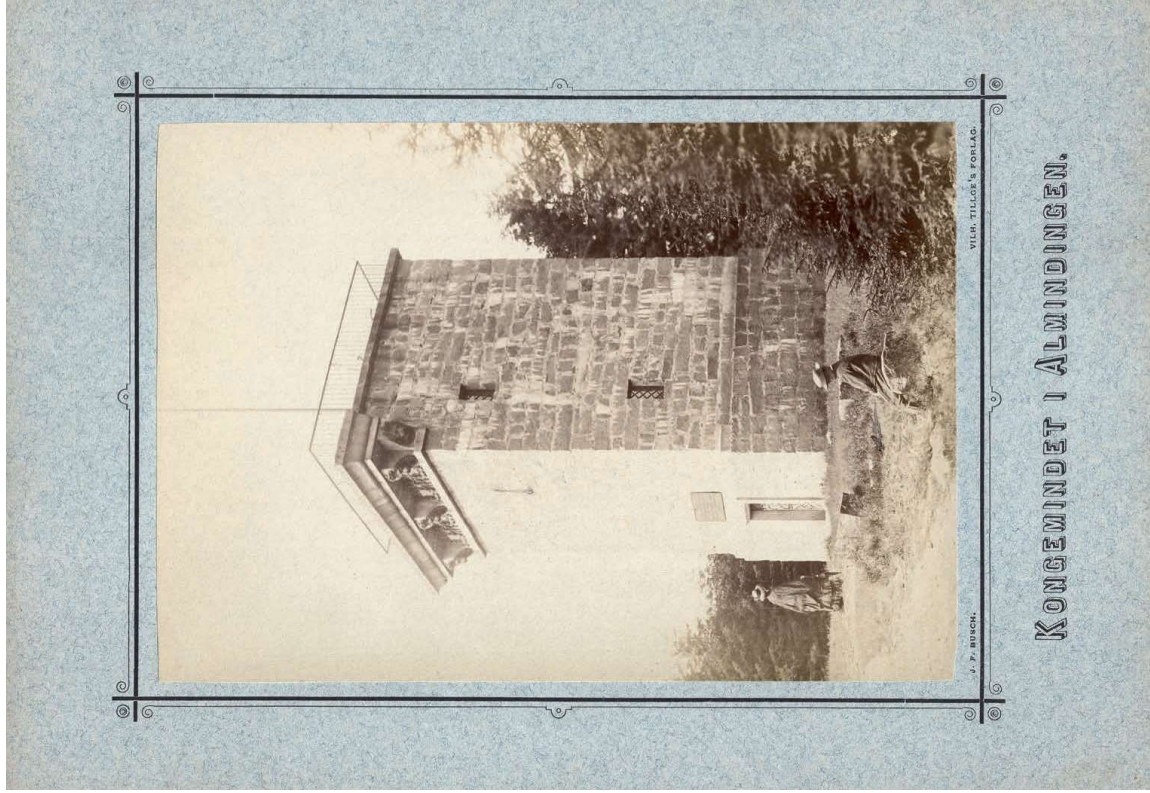

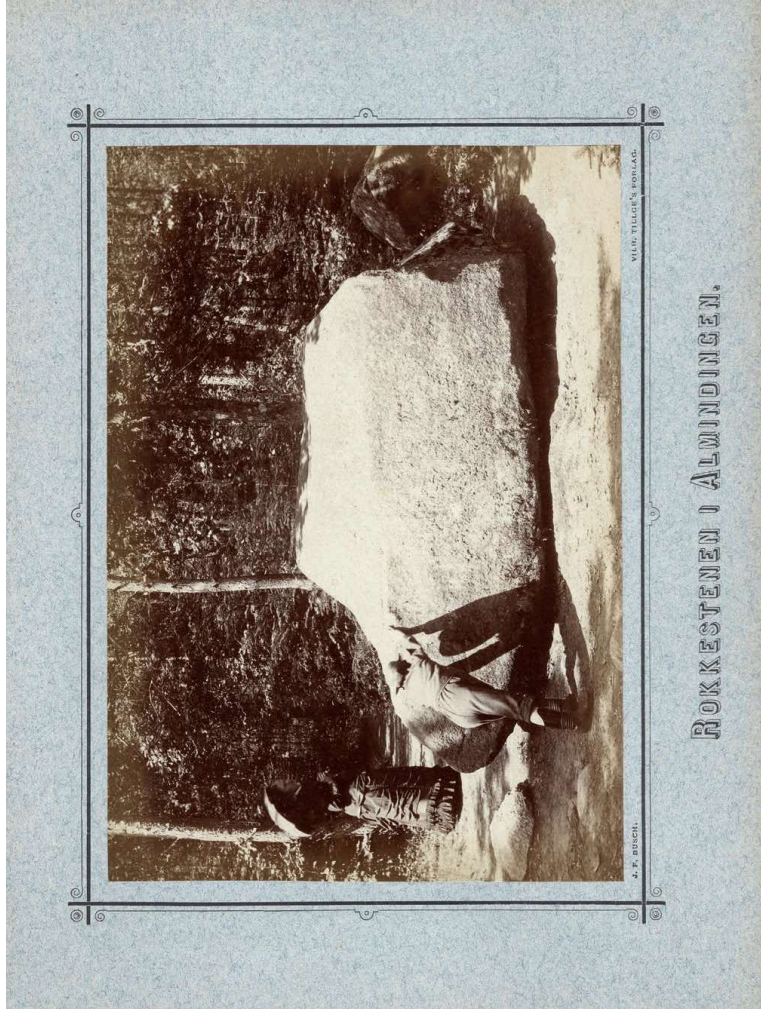
BAUTASTENE FRA VESTERMARIE SOGN.

Fra Nylars gik turen med Busch og hans ledsagere mod Vestermarie. Som en af de meget få fotografjer, gjorde han ophold i Tingssted ved bautastene på den fredede Bjergebakke. Der var'er mange sten: ved Store Bjerregård: 14 stående og tre væltede bautasten og ved Lille Bjerregård: seks bautasten, hvoraf kun en har stået oprejst frem til vor tid. De lokale fotografjer, Johan Hansen fra Nexø og Gottlieb Støckel fra Rønne, havde dog forevigt de bornholmske bautastener allerede i 1869. Da skete det på den arkæologinteresserede amtmænd Emil Vedels initiativ og formøntlig til Nationalmuseets samlinger.

Næste stop, Kongemindet i Almindingen. Rytterknuægten – Bornholms højeste punkt i Almindingen. En klippeknold, opkaldt efter en »Rytterknuæg«, en høj sten som blev brigt af de ridende, når de skulle stige af og på hesten. På Rytterknuægten byggede man 1856 »Kongemindets«, til minde om Frederik VII's besøg i 1851, opført efter tegninger af M.G. Bindesbøl. Knap 13 meter højt og 162 meter over havets overflade. Der blev kun råd til at sætte gesimsen med tilhuggede konsoller mv. og støbejernsornamenter i form af løvehoveder på forsidene. Kongemindet blev forhøjet i 1899.

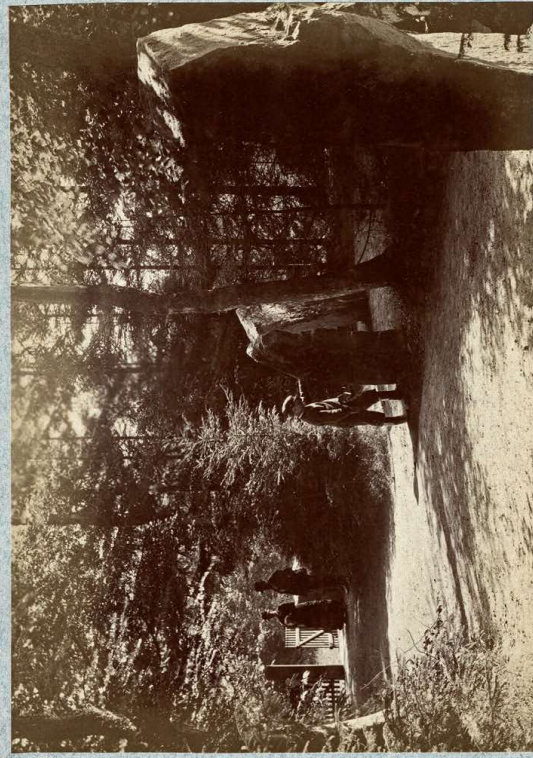
KONGEMINDET I ALMINDINGEN.

Rokkestenen i Almindingen skulle også foreviges. Johanne Marie skærmer sig i sin fine, mødelrigtige hjøle, for solens stråler under parasollen, medens Hertuf prøver at få stenen til at røkke.

Der er vidunderligt smukt i Ekkodalen og det er svært ikke at finde gode motiver. Komponere et motiv, det kunne den akademiskdannede Busch. Kunne man foreslå sig, at det er far i hvid kittel – der får sig en pipe tobak – og son der ser på den stejle klippvæg? Det kan jeg i hvert fald påstå, og så kunne det være den unge, kvindelige ledsager, der eksponerer billedet, efter at alt er gjort klart.

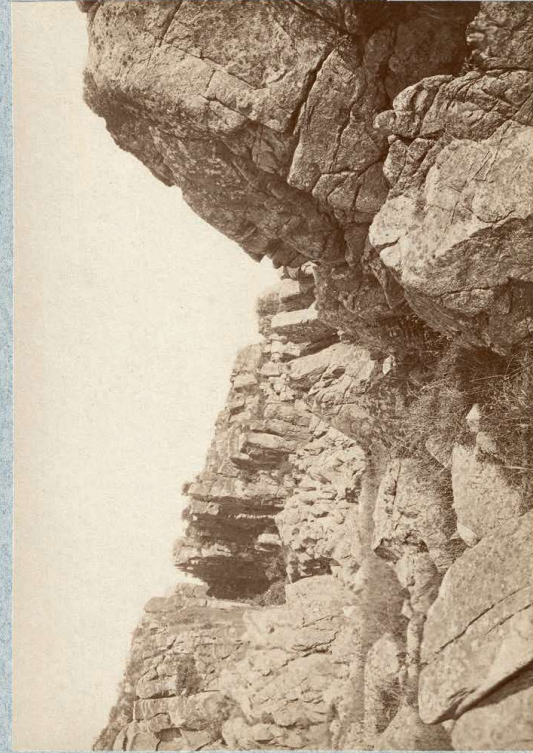
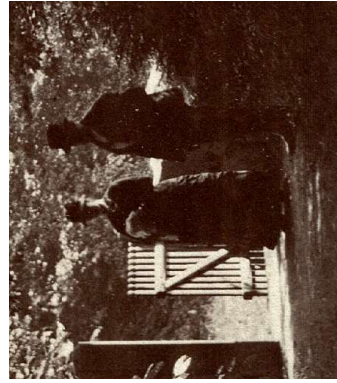

J. P. BÜSCH.

WILH. TILGEB'S FORLAG.

LOUISELUND.

Så er vi nået til Østermarie. Louise-lund, med de mange bautasten, blev købt af Frederik VII ved et besøg på Bornholm i 1851. Stedet blev opkaldt efter hans gemalinde, Louise Danner, og hun sikrede vedligeholdelsen. Nu skulle man kunne finde 50 bautasten i lunden, tidligere var der flodighed, men er et pragtfuldt og overraskende sted at gå sig en tur. Oven over fiskerlejet Bols-havn. Johanne Marie og vognmanden (eller fotografen?) nyder den kølige luft ved indgangen til lunden, og Herluf får vist os, hvor høje bautastene er.

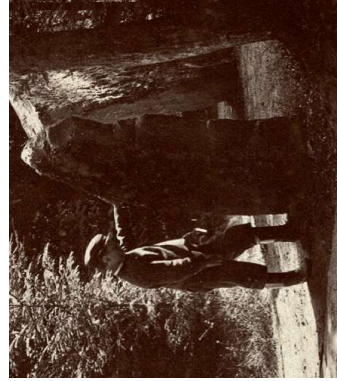

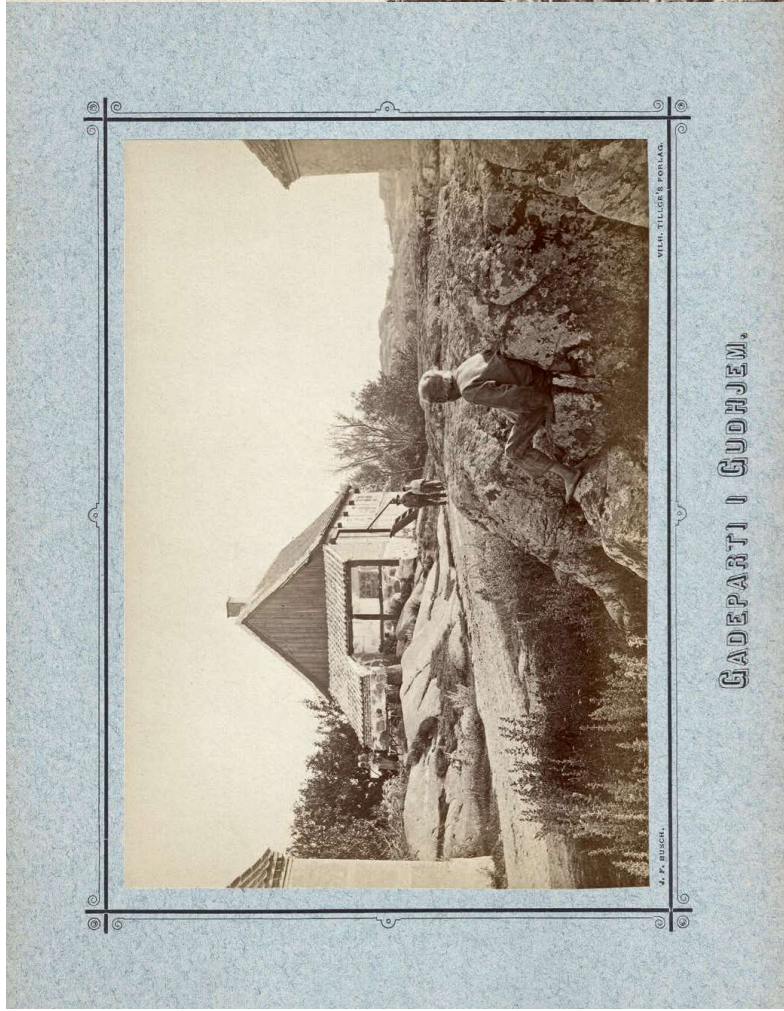
J. P. BÜSCH.

WILH. TILGEB'S FORLAG.

RANDKLØVESKÅRET.

Fra Louise-lund fortsætter vi videre mod øst og når til Randkløveskåret. Her kan man undres over, at han ikke har fotograferet selve det dramatiske »skår« i klippen (vi ser det som en skygge til venstre). Måske opdagede han det ikke? Hans lokale »guide« har måske ikke kendt til det? Eller var der nogle glasnegativer der ikke lykkedes? Rejsende som Rawert og adskillige malere havde ellers forevigt det pittoreske sted i 1800-tallet. Men Busch har tydeligvis været imponeret af de bornholmske klipper ved havet, som han var nået frem til på sin rejse.

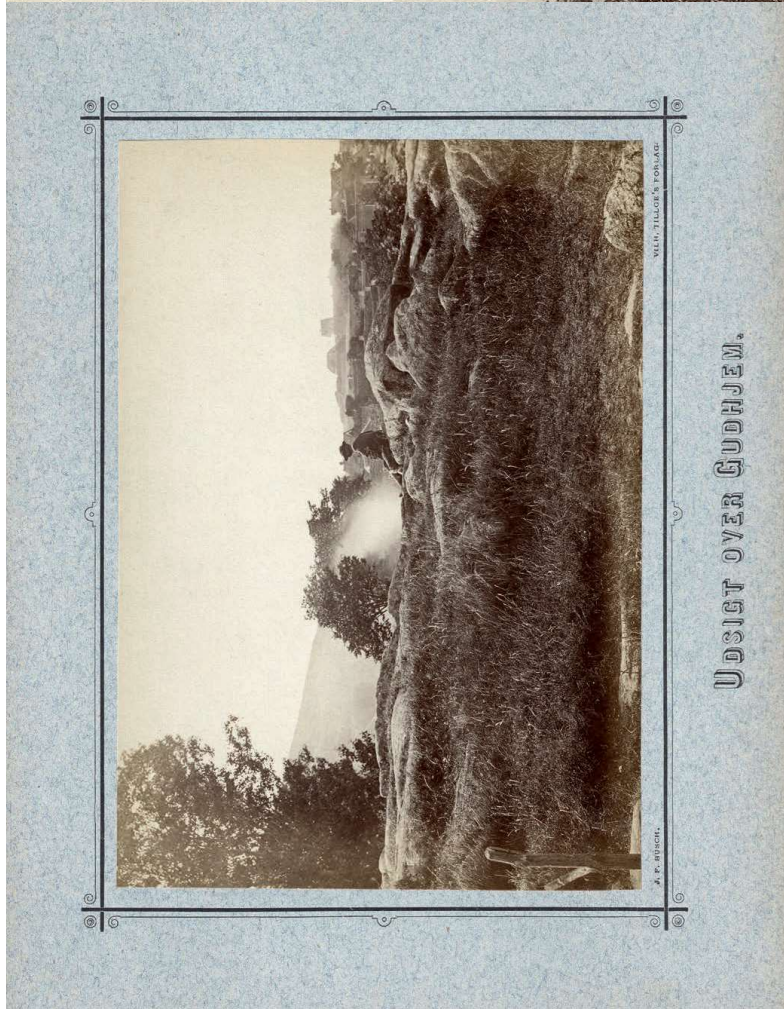

GADEPARTI I GUDHJEM.

Selskabet kom også forbi Gudhjem og igen ser det ud til, at fotografen har været fascineret af klipperne, der er synlige alle vegne i det lille fiskeleje. Havnen, kysten, havet interesserer ham åbenbart ikke (eller billedet lykkedes ikke?). »Gadeparti i Gudhjems«, kalder han sit motiv. Det er Holkøvej vi ser. Der må have været et sildegereri i nærheden, eller der er roget sild i den åbne skorsten i huset, for man ser en sildebæring

ved gavlén, hvor de rensede sild er blevet hængt til tørre, og kurvene har været til sild, der blev hentet på havnen. Her må det være drengene fra Gudhjem, der er de små »staffeløfigurer«, som Busch gerne har med på sine billeder. De to af dem betragter nysgerrigt fotografen, der var absolut ikke hverdagskost, at der kom fotograf med stativ, stort kamera, hestevogn med mørkekammerudstyr og et rejseselskab forbi Gudhjem.

UDSIGT OVER GUDHJEM.

Busch tog to billeder i Gudhjem med vinkler, vi ikke har set før. Og det gør dem jo nok så interessante. Her er »Udsigt over Gudhjem«. Det er sønnen Hertuf, der har fået besked på at sætte sig og se ud over Gudhjem. Zoomer vi ind, kan man se rigtig mange stråtage og skorstene og det er uden tvivl røg fra en skorsten, vi ser, hvad enten det er et silderøgeri eller middagsmøden, der

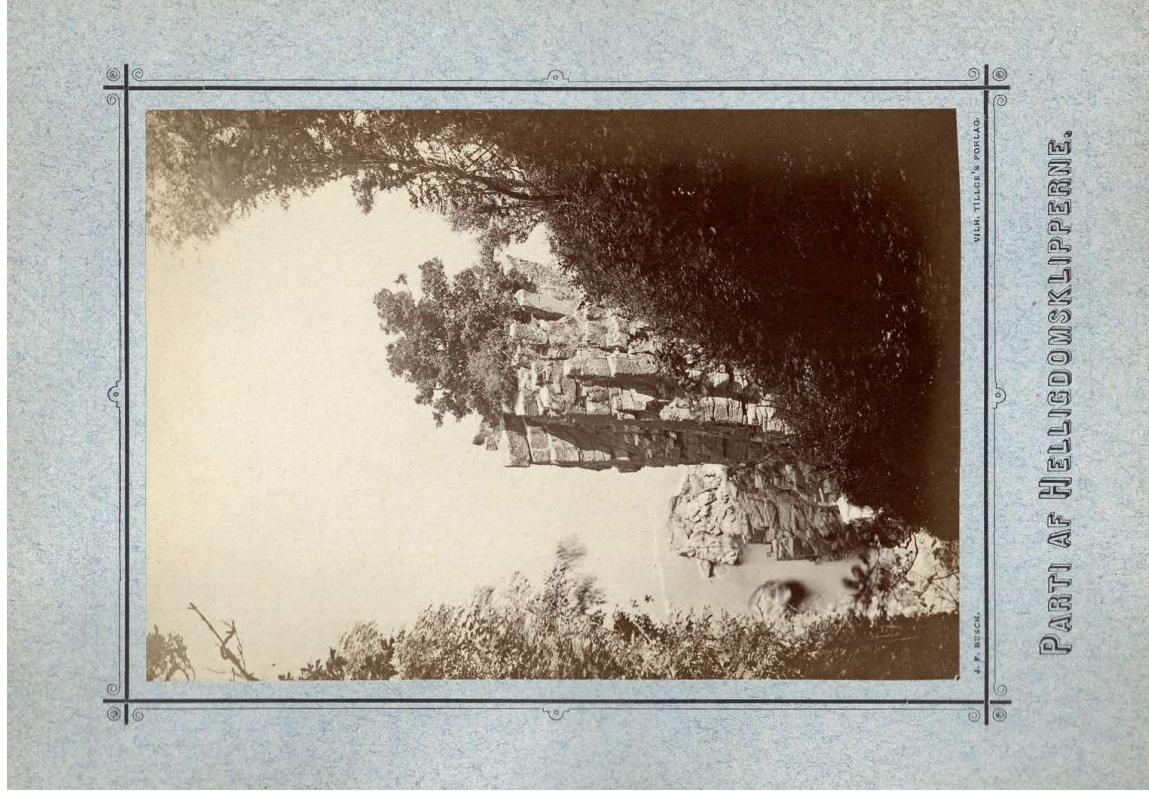
er på vej. Det må have været anderledes og overvældende at komme kørende til Gudhjem i hestevogn, stå af, gå ud på klipperne og se et syn som dette. Busch har stået på Kirkebakken, lidt nedenfor hvor den gamle mølle lå, og fotograferet ud mod havet. Det højtliggende hus med halvvalm til venstre er det gamle millitermagasin, som siden blev flyttet ned på havnen.

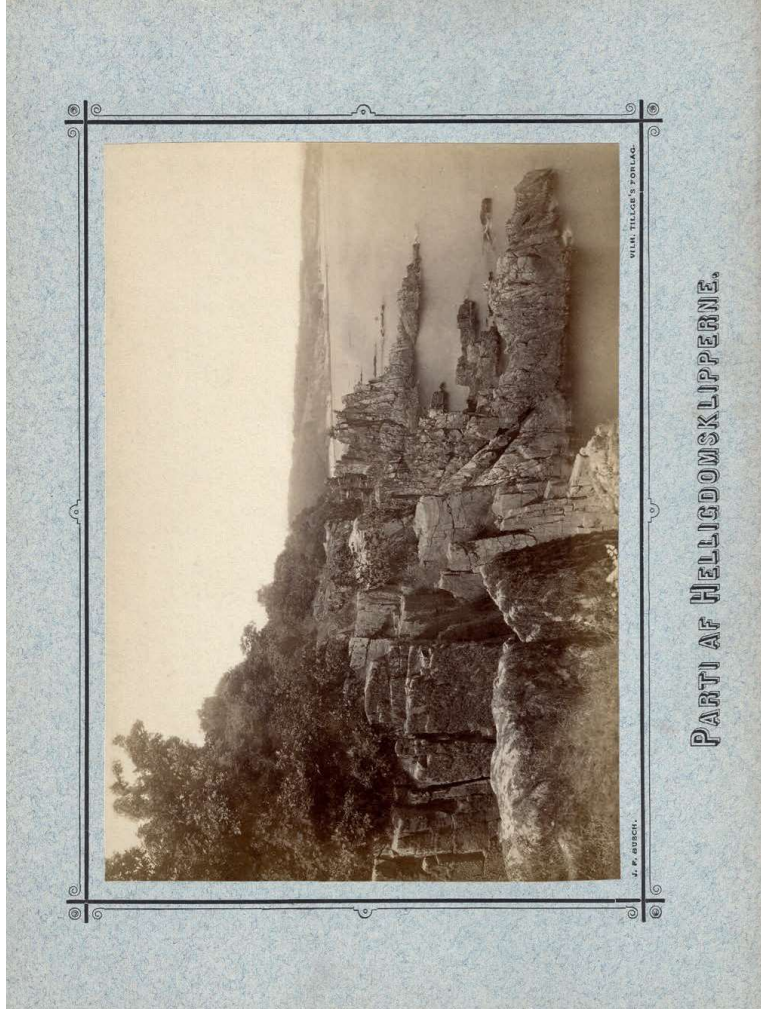

Busch's tre billeder af Helligdomsklipperne er ikoniske motiver, som enhver fotograf med respekt for sig selv – og for de bornholmske natursønderheder – har fotograferet. Herover ses nedgangen til Helligdomsklipperne. Til højre er det selve Helligdomsklippen, hvor man kunne sejle ind og lægge til med små både. Historiker August F. Schmidt fortæller: »Fra ældgammel Tid har man valdfartet St. Hans Aften til Helligdomskilden eller Rø Kilde nedenfor Strandskrænten i de lave Klipper ved Havkanten. Her var i den katolske Tid rejst et Alter under åben Himmel tæt ved Kilden. I 1638 nævnes, at til dette Alter var

blevet ofret Menneskehår, Kors, Klude o. s. v. Her har altså været et katolsk Helligsted i det fri. Helt til op imod Nutiden samlede Folk til Kildefest ved Rø Kilde. Syge Mennesker kom her for at finde Lægedom i det helsebringende Vand. Omkring 1850 og senere var her blevet et Forhystelsessted med Dans og Morskab. Folk fra Gudhjem og Tejn spadserede St. Hans Aften til Rø, hvor der ved Kilden var Dans og Morskab. En skålformet jordbænk ved foden af den monumentale Helligdomsklippe var udsat til at være helligkilde og vandet saliggørende. Et kapel ovenfor klipperne var i brug til reformationen.

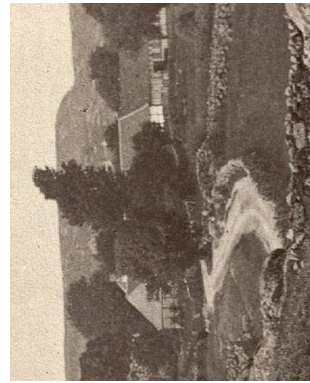
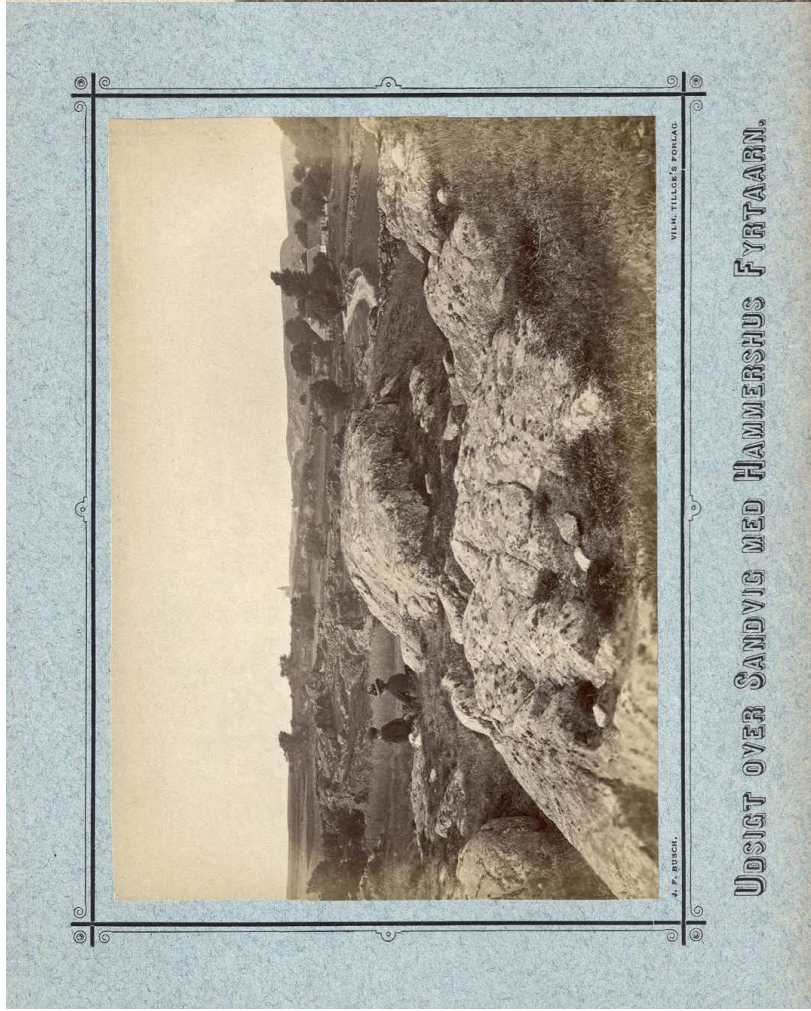

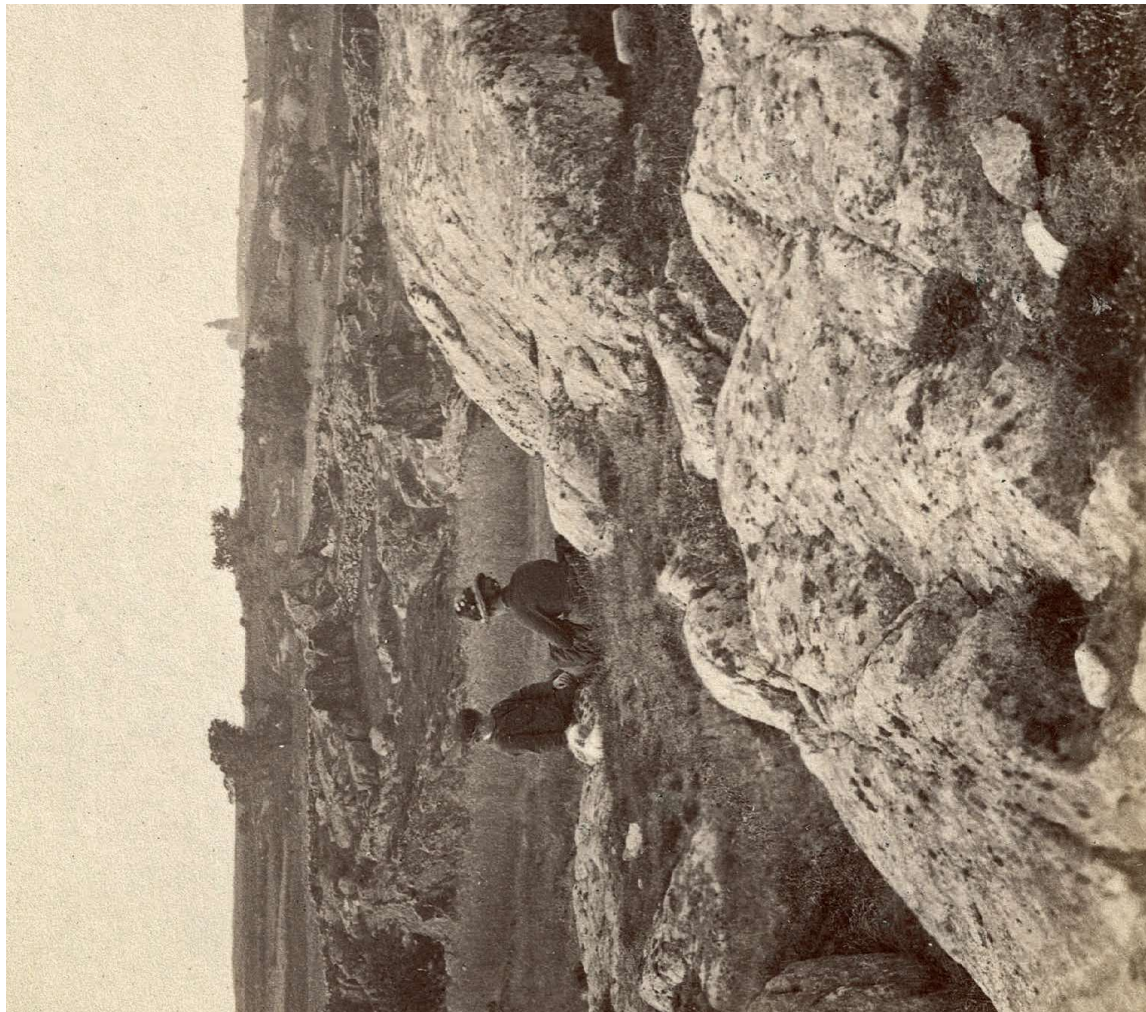
Herover ses »Libertsklippens«, opkaldt efter landstabsmaleren G. E. Libert, 1820-1908, der var en flittig gæst på Bornholm og havde en forkerlighed for dette klippeparti i den nordvestlige ende af Helligdomsklipperne.

Udsigt fra Amtmandsstenen over Dynddalen. Bornholms historiker, M. K. Zahrmann, mente, det var amtmænd Krabbe, der gav klippeafsatsen i Dondalen navnet »Amtmandsstenen« i midten af 1800-årene. Man kan så forestille sig, at det var på foranledning af amtmændene, at der blev ryddet og skabt adgang til dette sted med en ene-stående udsigt.

»Udsigt over Sandvig med Hammershus Fyrtaarn«. Det ny Hammerfyr, som vi ser her nærmest i horisonten, blev opført i 1871 på Ørnebjerg af granit fra Hammeren. (Det er 21 meter højt og blev nedlagt som aktivt fyr i 1990). Fotografen kikker forbi Sandvig – byen ligger nede i »hullet« – over mod Langebjerg. Her over Sahlgreneløkken og Gedeløkken. Fotografen står skråt over for Korsbjerg og ser mod Grønbechs Gård i Sandvig. Hertuf og Johanne Marie og den lille puddelhund nyder sommeren i gresset mellem klipperne.

en kreditor udlæg i ejendommen for et beløb, Busch ikke kunde betale, men hans hovedkreditor, skomagermester Ferdinand Fischer og ti fremtrædende borgere i Næstved trådte til, så en berammet tvangsauktion blev aflyst. I efteråret 1869 var der igen fare for, at han måtte ud af sit atelier, for han avtertede i avisen, at han fra »Oktober Flyttedag« agtede at ophøre med at være portrætfotograf, men endnu en gang drev faren over, og han kunne i begyndelsen af november meddele, at han »formedelst indtrufne Omstændigheder« vedblev som hidtil, daglig at aftage portrætter i atelieret ved Ringstedport.

Fotografere kunne han. I januar 1870 indbød han igen til subskription, denne gang på »Nestved i 12 fotografiske Billeder med Text at levere med ét per Maaned á 12 Mk«. Ikke mindst billederne fra Næstved fortæller, hvor god en fotograf Busch var. Han havde det særlige kunstneriske blik for motivet, udviklet i tiden på Kunstakademiet, og hans håndværksmæssige og tekniske dygtighed var i top.

Men – i 1872 måtte han lade huset gå på tvangsauktion. Det var skomager Fischer, der overtog ejendommen for de beløb, han havde til gode med påløbne skatterestancer og omkostninger.

1872-1877

I 1872 – efter tvangsauktionen – flyttede Busch med sin familie til København og bosatte sig på Frederiksberg, hvor han indrettede sig med atelier. I de følgende år hørte han – heldigvis må man sige – flere udmærkelser. 1872 fik han endog sølvmedaljen for sine fotografier på den Nordiske Industri- og Kunstudstilling i København.

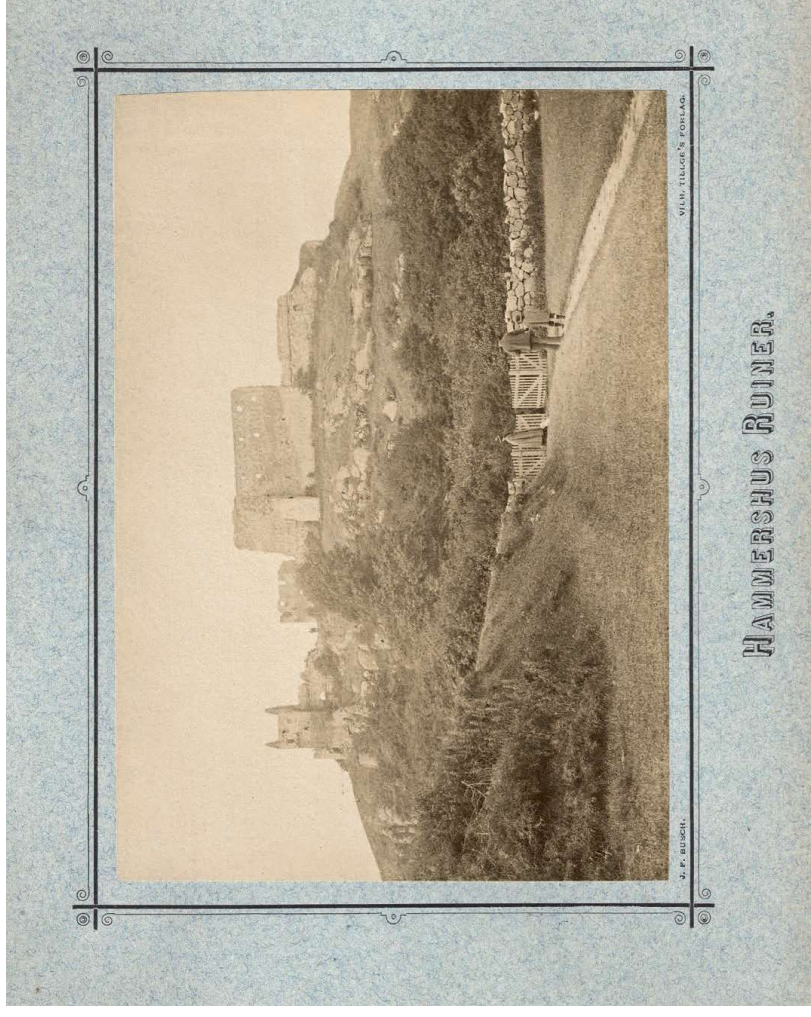
I 1873 udgav han – med anbefalinger af billedhuggerne Harald Conradsen, Adolf Jerichau og Carl Peters – en mappe med 24 optagelser af og fra Thorvaldsens Museum, en meget fin samling, som han også modtog stor anerkendelse for. Han udgav også andre serier i de første år i København, blandt andet med københavnske – og altså nogle år senere bornholmske – prospekter.

I 1874 var han dog tilbage i Næstved, måske på sin gamle adresse, Ringstedgade 9, måske uden et egentligt atelier, men samme år modtog han en udmærkelse for sine billeder på Næstved og Slægelses Industriforeningers Udstilling: »Fortrinlig Anerkjendelse (har ved tidligere Udstillinger erholdt Sølvmedalje)«, Fotograf Busch, Frederiksberg, for Fotografier af Thorvaldsens Værker«. Formentlig allerede ved nyårs tid 1876 vendte han dog igen tilbage til København, og her udgav han »Fegnebog til Skolebrug for Viderekomne efter Penne tegninger af J.F.B.«, I, Næstved 1876 (med 14 litografier).

Familiemæssigt havde Busch det hårdt. I maj 1877 mistede han sin kone, Ane Marie Busch, af »Phthisis«, altså tuberkulose, som også havde taget livet af agteparrets datter og to sønner. Hun blev bragt til Næstved, hvor hun blev begravet fra Sankt Mortens Kirke.

1877-1883

Busch må have haft gode bekendte som hjælp en ven i nøden, for fra oktober 1877 fik han arbejde bl.a. på Kunstakademiet som docent, fortæller sønnen Peter Busch, andre kilder fortæller, at han blev assistent ved dagundervisningen i Akademiets Forberedelsesklasse og også lærer i tegning og maling på Teknisk Skole i København.

Det klassiske og meget smukke motiv af Hammershus Ruiner. Den største seværdighed på Bornholm, beliggende med en uforlignelig udsigt over Østersøen med Sveriges kyster i det fjerne. Det er middelalderens og renessancens Bornholm, herfra styrede man Øen i flere hundrede år. Billedet er taget lige før Nationalmuseets museumsinspektør Peter Høuberg tog fat på restaureringsarbejdet. Hvis det ikke var sket, ville en stor del af ruinen være gået til i dag. Busch fotografierer og vi ser rejseselskabet med fotografens yngste søn, Herluf.

Johan Frederik Busch boede adskillige steder i København, især på Frederiksberg. Hans sidste adresse var på Lykkesholmsvej 33 A på Frederiksberg, hvor han døde 14. januar 1883 af en blodprop i hjernen. Sønnen Peter skrev i sine erindringer, at faderen havde fået en hjernerystelse, og at han var hos sin far til det sidste. Han blev 57 år.

Efterskrift

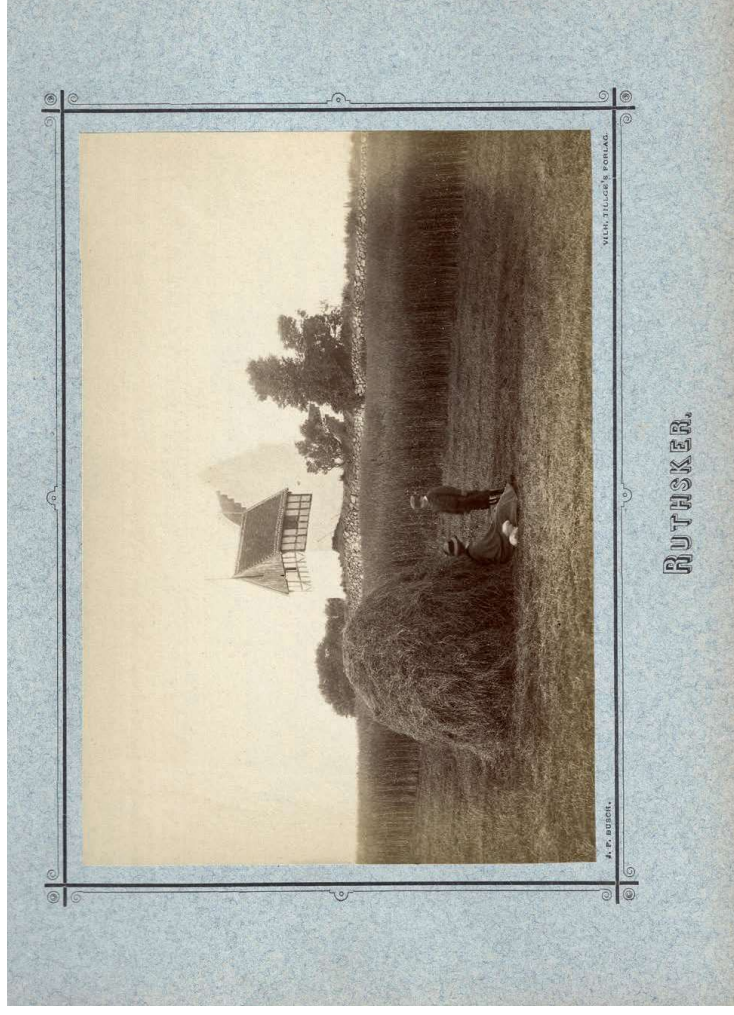
Vilhelm Tillge var blandt de dygtigste fotografer i København. Han var først fotograf i Helsingør og på Frederiksberg fra 1862, for i 1873 at flytte ind i ejendommen Købmagergade 38 i København. Her havde han bolig, atelier og forlæg. Tillge var i bestyrelsen for Dansk fotografisk Forening, der blev etableret i 1879. Der var han aktiv i foreningens understøttelsesfond, hvor man bl.a. hjalp kolleger, der var kommet i nød. Tillges hjerte bankede så meget for den sag, at han, da han i 1893 trak sig tilbage som aktiv fotograf, overlod hele sit pladelager til kollegaen Chr. Neuhaus – der var formand for understøttelsesfonden – med den klausul, at han skulle lade overskuddet af genudviklernes af Tillges billeder tilfalde fonden.

J. F. Busch's egen store samling af glasnegativer var i 1875 blevet overtaget af Tillge, der gennem hele 1876 og 1877 i Næstvedbladene avtertede med »de af Hr. Maler Busch udmærket udførte Fotografier af Næstved og Omegn«. Senere overgik både Busch's og Tillges negativer fra Chr. Neuhaus til dennes efterfølger, fotograf Oluf W. Jørgensen, København, som i mange år genudgav såvel Busch's som Tillges topografiske fotografier.¹⁰

Vennen, arkitekt og professor Ferdinand Meldahl, der i 1865 sammen med professor

Herholdt og direktør og museumsmand Worsaae havde anbefalet Busch's landskabsfotografier, skrev i et brev fra Rom i december 1855 til Akademiet:¹¹ »Jeg kom [i Pompei] saa tidt til at tænke paa en ung Kunstner i Danmark, som nu sidder levende begravet i Næstved (Busch er hans Navn) og kunne ikke lade være at finde ham mere berettiget til at komme til Pompei end jeg og mange Andre. Han har det Talent, en Kunstner bør have, men han – ja han blev for ikke at sulte ihjel – Malermester i Næstved.«

- 1 Iflg. Bornholms Avis 6. juli ankom en »Busch« fra København 4. juli 1880. Om det faktisk var maleren og fotografen Busch, medder avisen ikke noget om. 9) teller om hans folgeskab, ffk. Dyrhaage og hans søn, men da der var en del dekspassagerer med båden, kan de have været imellem der.
- 2 De tørre plader, som ikke krævede samtidig forberedelse og var lettere at håndtere, men nok ikke af samme kvalitet som de ældre vådkolodumplader, var fremme på det tidspunkt, men man ikke Busch benyttede samme teknik, som han havde gjort i de tyve år, han havde været fotograf.
- 3 Denne indledning er min tolkning af historien på Bornholm, ud fra det man kan se på Busch's billeder. Jeg har ikke kunnet finde kilder, fx avisnotiser eller andet, der med sikkerhed fortæller om fotografens besøg på Bornholm. Men vi må tro, at han besøgte Bornholm 1880.
- 4 Tak til Andreas Trier Mørch for at have overladt mig dette fornemme album.
- 5 De følgende oplysninger er hentet primært i fire kilder – og i avisannoncer: Weibachs Kunstnerleksikon ved Marie Louise Berner, Personalthistorisk Tidsskrift, Bjørn Ochsen i Fotografier i og fra Danmark til og med år 1920, 1986 og Svend Arnholz: Gamle Næstved Fotografier. Historisk Samfund for Præsto Amt, Årbog 1954 (Henvisninger på min hjemmeside).
- 6 At Henschei skulle have lært Busch fotografien, foreslår Svend Arnholz i sin artikel om Næstved Fotografier i 1954.
- 7 Blandt andre, tidlige, danske akademuddannede malere, der slog sig på fotografier er Fritz Grundtvig, Hanssen, Hartboe, Hartman, Kriegsmann, Lonborg, Møst, Tillge, Zehngraf. Aagaard med flere, ialt ca. 35 fotografier (Ochsen).
- 8 Busch avtertede iflg Arnholz i Næstved Avis, som (2020) endnu ikke er digitaliseret og tilgængelig i mediestream.
- 9 Næstved Avis udkom 16.11.1849 – 30.8.1947.
- 10 Se referencer, billeder, tekster mv. om Busch på min hjemmeside <https://www.fotohistorie.com/busch-ef-faelgelsesved-kbh.html>
- 11 Helga Stemmann: F. Meldahl og hans Venner. Andet Bånd 1854-1858. Kbh. 1927, s.154. Henvisning hos Ochsen.

RUTHSKER.

Ruts Kirke med det endnu dengang bevarede, middelalderlige vesttårn og i forgrunden – bag halmstakken – klocketårnet med stokværk af bindingsværk. Bemærk også det gamle våbenhus mellem buskadset, det forsøvdelt sammen med vesttårnet ved en restaurering i 1886. Tårnet blev genopført ved arkitekt Mathias Bidstrup i den tunge, grå stenbrudsgranit, som man dengang holdt så meget af.

Måske sluttede turen – som varede flere dage – her. Måske var ruten tilrettelagt på en anden måde. Men vi har været med på en rejse for 140 år siden og oplevet et på en gang kendt – og ukendt – Bornholm.

